

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การศึกษาการจัดการโบราณสถานและสิ่งแวดล้อม โดยรัฐและชุมชนกรณีศึกษาคูเมืองและกำแพงเมือง ในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ทำการศึกษาประเด็นเนื้อหาของการศึกษาและได้ทำการเก็บข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ การสังเกต สอบถาม และสนทนาจากผู้ให้ข้อมูล คือ ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านปงสนุกตามแนวคูเมืองและกำแพงเมือง คณะกรรมการในหมู่บ้าน เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร เจ้าหน้าที่สำนักงานผังเมือง นักวิชาการที่เกี่ยวข้อง พระสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่ที่วัด ฯลฯ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและสมบูรณ์ ผลการศึกษาจึงขอนำเสนอผลการศึกษาออกเป็นหัวข้อย่อยดังนี้

1. ประวัติและความเป็นมาของชุมชน
 - สภาพโดยทั่วไปของพื้นที่
 - ความสำคัญของเมืองเขลางค์
 - การตั้งถิ่นฐานและวิวัฒนาการของชุมชน
 - มาตรฐานความเป็นอยู่ของชุมชน
 - สภาพทางเศรษฐกิจ
2. สภาพและสาเหตุที่โบราณสถานและสภาพแวดล้อมถูกทำลาย
3. การจัดการดูแลรักษาโบราณสถานและผลของการดำเนินงาน

1. ประวัติและความเป็นมาของชุมชน

จังหวัดลำปางเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยทวารวดี คือ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 13 มีชื่อเรียกในตำนานเป็นภาษาบาลีว่า “เขลางค์นคร” หรือ “ถคร” (นคร) เป็นชื่อเรียกโดยทั่วไปของเมืองเขลางค์ และนิยมกันอย่างแพร่หลาย ส่วนภาษาพูด มักจะพูดว่า “ละคอน” หมายถึง บริเวณอันเป็นที่ตั้งของเมืองเขลางค์ ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำวัง ในเขตตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ส่วนคำว่า “ลำปาง” ปรากฏชื่ออยู่ในตำนานวัดพระธาตุลำปางหลวง เรียกเป็นภาษาบาลีว่า “ลัมภกัปปะ” ตั้งอยู่ในเขตตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง อยู่ห่างจากตัวจังหวัดไปทางทิศใต้ราว 16 กม. เป็นที่ประดิษฐานของพระธาตุลำปางหลวงในปัจจุบัน

เมืองเขลางค์ : สมัยหริภุญชัย (เมืองรุ่นที่ 1)

เมืองเขลางค์ตั้งอยู่ในเขตตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง สร้างขึ้นใน พ.ศ.1223 มีรูปร่างเป็นที่เหลี่ยมจัตุรัส กำแพงเมืองชั้นล่างเป็นคันดิน 3 ชั้น ชั้นบนเป็นอิฐ สันนิษฐานว่าสร้างต่อเติมขึ้นภายหลัง มีความยาวจัดโดยรอบ 4,400 เมตร เนื้อที่ประมาณ 600 ไร่ มีประตูเมืองที่สำคัญ ได้แก่ ประตูม้า ประตูผาป่อง ประตูท่านาง ประตูต้นผึ้ง ประตูนกกด และ ประตูตาล ปุชนิยสถานที่สำคัญได้แก่ วัดพระแก้วคอนเค้า วัดอุโมงค์ ซึ่งเป็นวัดร้างปัจจุบันอยู่ บริเวณชุมชนบ้านประตูตาล

เมืองเขลางค์ : สมัยล้านนาไทย (เมืองรุ่นที่ 2)

พ.ศ. 1824 พระเจ้ามังรายได้ขยายอำนาจเข้าครองเมืองหริภุญชัย พระยาญีบา เจ้าเมืองสุโขทัยได้จึงอพยพมาพึ่งพระยาเบ็ญจโอรสของเมืองเขลางค์ ต่อมาในพ.ศ.1838 พระยาเบ็ญจ ได้ยกกองทัพไปตีเมืองหริภุญชัยคืนแต่พ่ายแพ้กลับมา ขุนคราม โอรสของพระเจ้ามังรายยกกองทัพติดตามมาทันปะทะกันที่ตำบลแม่ตาล ปรากฏว่าพระยาเบ็ญจเสียชีวิตในการรบ ส่วนพระยาญีบา เมื่อทราบข่าวจึงพาครอบครัวหนีไปพึ่งพระยาพิชัยโลก เจ้าเมืองสองแคว (พิชัยโลก) ประกันอยู่ที่นั่นจนสิ้นพระชนม์ จึงนับว่าเป็นการสิ้นวงศ์เจ้าผู้ครองเมืองเขลางค์รุ่นแรก

เมื่อขุนครามตีเมืองเขลางค์ได้แล้วจึงแต่งตั้งให้ขุนไชยเสนาเป็นผู้รั้งเมือง สืบต่อมา ขุนไชยเสนาได้สร้างเมืองขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ.1845 เป็นเมืองเขลางค์รุ่นสอง

เมืองเขลางค์ที่สร้างขึ้นในสมัยล้านนา มีเนื้อที่ประมาณ 180 ไร่ อยู่ห่างจากเมืองเขลางค์เดิมลงไปทางทิศใต้กำแพงเมืองก่อด้วยอิฐ วัดความยาวโดยรอบได้ 1,100 เมตร มีประตูเมืองที่สำคัญ ได้แก่ ประตูเชียงใหม่ ประตูนาสร้อย ประตูปลายนา โบราณสถานที่สำคัญได้แก่ วัดปลายนา ปัจจุบันเป็นวัดร้าง และวัดเชียงภูมิ ปัจจุบันคือวัดปงสนุก เมืองเขลางค์รุ่นที่สองนี้ ปัจจุบันอยู่ในเขตชุมชนบ้านปงสนุก ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

- สภาพโดยทั่วไปของพื้นที่

ที่ตั้งและพื้นที่ ชุมชนบ้านปงสนุก อยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดลำปาง ตั้งอยู่ในเขตตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ห่างจากกรุงเทพมหานครไปตามทางรถไฟ ประมาณ 625 กิโลเมตร และตามระยะทางหลวงแผ่นดิน สายพหลโยธินประมาณ 602 กิโลเมตร โดยมีพื้นที่เป็นลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้า อยู่ในเขตเทศบาลเมือง

ชุมชนบ้านปางสนุกมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ถนนรัชฎาชุมชนประจูดาล	ตำบลเวียงเหนือ
		อำเภอเมือง	จังหวัดลำปาง
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ชุมชนบ้านศรีบุญโยง	ตำบลเวียงเหนือ
		อำเภอเมือง	จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ถนนเจริญประเทศกับแม่น้ำวังและชุมชนสวนดอก	
		ตำบลสวนดอก	อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ทางหลวงจังหวัดสายลำปาง-ห้างฉัตร(ถนนจามเทวี)	

ลักษณะภูมิประเทศ

ชุมชนบ้านปางสนุก ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง อยู่สูงจากระดับน้ำทะเล 268.60 เมตร มีลักษณะภูมิประเทศพื้นที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า สภาพของพื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบสูง เอียงลงทางทิศตะวันออก ติดกับแม่น้ำวังในอดีตร ชุมชนบ้านปางสนุกอยู่ติดกับแม่น้ำวังพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลอน เป็นบริเวณที่สามารถปลูกพืชไร่ได้หลายชนิด ด้านทิศตะวันตกในอดีตรใช้เป็นี่นาทำการเกษตร บางบริเวณที่ดินตะกอนเก่า ส่วนใหญ่เป็นดินเหนียวปนทรายเป็นที่ราบสูง ๆ ต่ำ ๆ ลักษณะโครงสร้างของดินมีความอุดมสมบูรณ์ปานกลางในระยะเวลา 30 ปีให้หลังที่ภายในเขตชุมชนทางด้านทิศตะวันตกจึงเปลี่ยนมาเป็นบ้านจัดสรรจนไม่เหลือให้เห็นร่องรอยของที่นาและแปลงเกษตรดังอดีต

ลักษณะภูมิอากาศและปริมาณน้ำฝน

สภาพของพื้นที่ชุมชนบ้านปางสนุก ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง คล้าย ๆ กับสภาพพื้นที่ทั่วไปของจังหวัดลำปาง มีลักษณะเป็นแอ่งคล้ายก้นกะทะ จึงทำให้มีอากาศร้อนอบอ้าวตลอดปี ฤดูร้อนร้อนจัด และฤดูหนาวหนาวจัด ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยปีละ 1051.1 มิลลิเมตร (ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค , 2532) ฝนตกมากที่สุดในเดือนกันยายน คือปริมาณเฉลี่ย 211.8 มิลลิเมตร และตกน้อยที่สุดในเดือนธันวาคม คือปริมาณเฉลี่ย 10.8 มิลลิเมตร พ.ศ 2538

ทรัพยากรธรรมชาติ

แหล่งน้ำตามธรรมชาติมีแม่น้ำวังไหลผ่านทางด้านทิศตะวันออกของชุมชนมีต้นกำเนิดมาจากอำเภอวังเหนือ ไหลผ่านลงมาทางตอนใต้ของตัวจังหวัด ไหลผ่านตัวชุมชนบ้านปางสนุก ประมาณ 800 เมตร

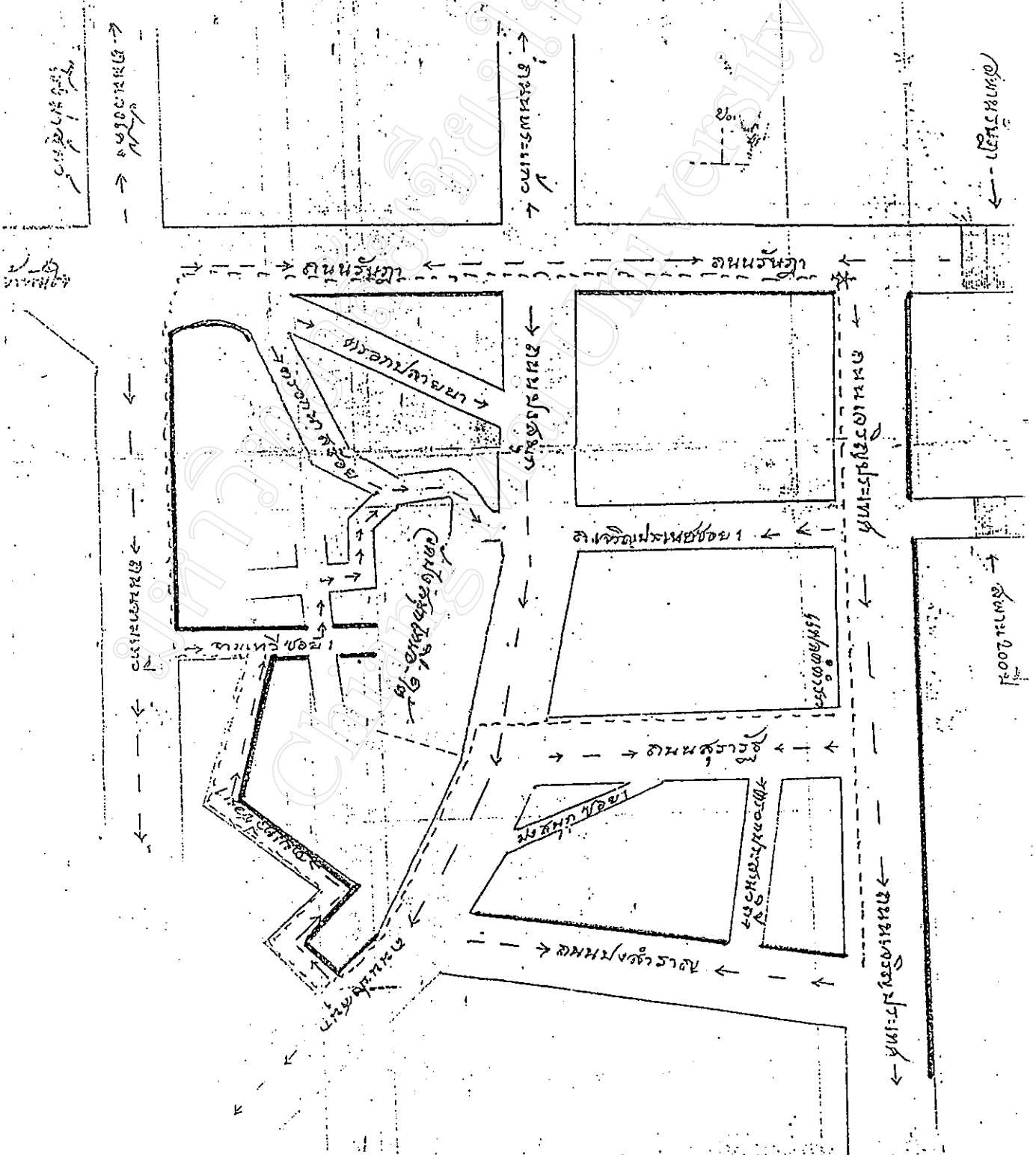
แผนที่แสดงพื้นที่ชุมชนบ้านปงสนุก

แผนที่สังเขปจุด "ชุมชนบ้านปงสนุก"

จำนวนเวียงเหนือ

ลำเภอเหนือ

จังหวัดลำปาง

- ความสำคัญของเมืองเขลางค์

เป็นสถานที่ค้ำน้ำขังเมือง ในอดีตหลังจากเจ้าพระยาสุลวะลือไชยสงครามหรือ “หนานทิพย์ช้าง” ได้กู้เมืองลำปางสำเร็จเมื่อ พ.ศ. 2275 และได้สิ้นพระชนม์ลงเมื่อ พ.ศ.2302 เจ้าลี้ก่าน (ลี้ก่าน)(ท้าวลี้ก่าน) ในฐานะที่เป็นเจ้าเมืองเก่า ได้เข้ายึดครองเมืองลำปาง เมื่อ พ.ศ. 2302 ฝ่ายเจ้าชายแก้วก็อ้างสิทธิ์ในฐานะเป็นโอรสพระเจ้าทิพย์ช้างมีสิทธิ์ที่จะครองเมือง จึงหาคนกลางมาทำหน้าที่ตัดสินด้วยวิธีค้ำน้ำแข่งกัน ปรากฏว่าเจ้าฟ้าชายแก้วชนะเจ้าลี้ก่านจึงยอมถวายหัวให้ประหารชีวิต เมื่อประมาณ พ.ศ.2307 ภายหลังชาวเมืองที่จงรักภักดีได้สร้างศาลเจ้าพ่อลี้ก่าน ขึ้นไว้เป็นที่เคารพบูชา อยู่ด้านทิศเหนือของวัดปงสนุก (ในสมัยโบราณแม่น้ำวังไหลผ่านบริเวณหน้าวัดปงสนุก) ปัจจุบันอยู่ในเขตชุมชนบ้านปงสนุก ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

เป็นสถานที่ตั้งของศาลอดีตเจ้าเมืองพะเยา ด้วยเหตุที่ว่าชาวพะเยา ได้มาพำนักอยู่ที่บ้านปงสนุกในสมัยที่ทัพเชียงใหม่และนครลำปางตีเชียงแสน เมื่อ พ.ศ.2346 (ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 1 ได้กวาดต้อนชาวเชียงแสนลงมา พร้อมกับชาวพะเยามาอยู่ที่บ้านปงสนุกปัจจุบัน) ตามบันทึกของพระอโนชัย ธรรมจินตคามณี (พระครูบาโน) พ.ศ.2321 และ พ.ศ.2353 กล่าวถึงพระอินทจักร อพยพชาวพะเยากลับบ้านเมือง

หลังจากพำนักที่เมืองลำปางได้ 5 วัน คงเหลือแต่ชาวเชียงแสนที่อยู่สืบตระกูลจนถึงปัจจุบัน ด้วยขณะที่ชาวพะเยาได้มาพำนักอยู่จึงได้สร้างศาลพระเมืองคู่พระเมืองแก้ว (อยู่ด้านเหนือวัด) ขึ้นเพื่อเป็นที่สถิตดวงวิญญาณของพระเมืองคู่ อดีตพระยาเจ้าเมืองพะเยาและพระวิญญาณของพระเมืองแก้ว ให้คุ้มครองยามจากบ้านเกิดเมืองนอนมาไกล

ในสมัยเจ้าหลวงวรญาณรังษีเจ้าผู้ปกครองนครลำปาง ได้ฝังเสาหลักเมืองอินทิลหลักแรกเมื่อ พ.ศ.2400 ภายหลังได้ถูกย้ายไปฝังไว้ที่ศาลเจ้าพ่อหลักเมืองจนถึงปัจจุบัน

เป็นสถานที่ตั้งของวัดปงสนุก ซึ่งเป็นแหล่งโบราณสถานโบราณวัตถุ เคมีชื่อวัดเชียงภูมิ อยู่ใกล้กับประตูโบราณ คือประตูเชียงใหม่ และมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า วัดศรีจอมไคล คือวัดบนที่ประดิษฐานองค์พระเจดีย์ มีอายุร่วม 1,000 ปี ปัจจุบันได้ขึ้นทะเบียนจากกรมศิลปากรแล้ว ถือเป็นแหล่งรวมโบราณสถานและวัตถุ อาทิเช่น เจดีย์ มณฑปพระ 4 ทิศ วิหารพระนอน ตู้คำภีร์ธรรมมาสน์ ตลอดจนไปถึงฝังของบริเวณวัด (วัดบน) เปรียบประดุจเขาพระสุเมธตามคติการสร้างวัดในโบราณ ซึ่งใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาในวันสำคัญ

เมืองเขลางค์ : เมืองนครลำปาง (เมืองรุ่นที่ 3)

เมืองเขลางค์ในช่วงนี้มีชื่อเรียกว่า เมืองนครลำปาง ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ตั้งศาลากลาง จังหวัด (เดิม) และตลาดหลักเมือง มีพื้นที่ประมาณ 350 ไร่ กำแพงก่อด้วยอิฐยาว 1,900 ม. สร้างเมื่อ พ.ศ.2351 (ในสมัยเจ้าหอคำดวงทิพย์) ปัจจุบันอยู่ในแนวนนรอบเวียง โบราณสถานที่สำคัญ ได้แก่ หออะม็อก (หอปืนใหญ่โบราณ) วัดกลางเวียงหรือวัดบุญวาทย์วิหาร วัดน้ำล้อม วัดป่าดัวะ

-การตั้งถิ่นฐานและวิวัฒนาการของชุมชน

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านปงสนุกโดยทั่วไปตั้งอยู่บนคันดินตามแนวสันกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันตกของตัวชุมชน การตั้งบ้านเรือนในอดีตกระจายเป็นแนวยาวไปตามแม่น้ำวัง

วิวัฒนาการของชุมชนในระยะแรก ชาวบ้านปงสนุกยังไม่ได้ตั้งเป็นชุมชนในอดีต ชาวบ้านปงสนุกถูกกวาดต้อนมาจากอำเภอเชียงแสน จังหวัดลำปาง ในสมัยรัชกาลที่ 1 ชุมชนจะเกาะกลุ่มกันเรียงรายอยู่รอบ ๆ บริเวณวัดปงสนุก และตามลำน้ำวัง โดยยังไม่ไปบุกเบิกทำลายสันกำแพงเมืองแต่อย่างใด โดยอาศัยลำน้ำวังเป็นทั้งการคมนาคมและการอุปโภคบริโภค ศูนย์กลางของชุมชนจะอยู่ที่วัดปงสนุกเป็นส่วนใหญ่

ในระยะหลังได้มีการสร้างถนนติดต่อเชื่อมโยงระหว่างชุมชนมากขึ้น อีกทั้งมีการสร้างสะพานเชื่อมโยงระหว่างชุมชน 2 ฟังลำน้ำวัง จึงลดบทบาทการคมนาคมทางน้ำลง ชุมชนเริ่มขยายตัวสู่ถนนใหญ่ เริ่มมีการบุกเบิกเขตกำแพงเมืองมากขึ้น เกิดถนนและเกิดศูนย์กลางชุมชน บริเวณจุดตัดของถนนและบริเวณเชิงสะพาน (สะพานรัชฎา) มีการขยายตัวของชุมชนอย่างรวดเร็ว และเกิดสะพานขึ้นเพื่อการคมนาคมคือสะพานรัตนโกสินซึ่งอดีตใช้เป็นสะพานไม้ไผ่สานข้ามไปอีกฝั่งของในเมืองได้สะดวกมากยิ่งขึ้น

สภาพอาคารและสิ่งปลูกสร้าง

อาคารและสิ่งปลูกสร้างโดยทั่วไปก่อสร้างโดยวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น ไม้ ไม้ไผ่ หรือจากวัสดุทางอุตสาหกรรม เช่น คอนกรีตบล็อก กระฉก กระเบื้อง และสังกะสี การเลือกใช้วัสดุจะขึ้นอยู่กับกำลังทางเศรษฐกิจของเจ้าของเมือง หรือเจ้าของอาคาร

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมโดยทั่วไปของอาคารในเขตรือนชั้น อาคารที่อยู่แถบบริเวณริมลำน้ำวัง มักจะเป็นอาคารพาณิชย์และเป็นอาคารหรือเรือนแถวไม้สองชั้น พื้นชั้นล่างอยู่ในระดับ ส่วนอาคารที่อยู่ในบริเวณชุมชนส่วนใหญ่จะยกเป็นพื้นไม้สูงจากระดับพื้นดิน เพื่อสะดวกที่จะเข้าไปทำกิจกรรมใต้ถุนบ้านหรือทำการค้าขายใต้ถุนบ้าน

อาคารพักอาศัยโดยทั่วไปบริเวณศูนย์กลางชุมชนหรือบริเวณรอบ ๆ วัดปงสนุก หรือ แถบแนวกำแพงเมือง ส่วนใหญ่จะเป็นอาคารชั้นเดียวได้ดูสูงหรือเป็นอาคารสองชั้น ชั้นบนเป็นไม้ชั้นล่างเป็นปูน

อาคารพักหรือหอพักก็มีบ้างไม่มาก นักจำนวนได้ มีอาหารที่มันเกิดขึ้นภายหลังมี อาคารพาณิชย์และบ้านจัดสรรเพิ่มขึ้นในช่วงระยะเวลา 10 ปี ใ้หลัง

สภาพภูมิทัศน์

สภาพภูมิทัศน์ของชุมชนบ้านปงสนุก มีลักษณะเช่นเดียวกับชุมชนอื่นโดยทั่วไป มีอาคารตั้งปลูกสร้างในรูปแบบและขนาดที่คล้ายคลึงกัน มีศูนย์กลางของชุมชนอยู่บริเวณวัดและ บริเวณจุดตัดหรือจุดเชื่อมโยงของเส้นทางการคมนาคม

จะเห็นได้ว่าสภาพภูมิทัศน์ของชุมชนบ้านปงสนุกเกิดการบังคับโบราณสถานโดยการเข้าไปบุกรุก ใช้เป็นที่ทำกินตามแนวกำแพงเมือง และคูเมือง จนบางจุดไม่สามารถบ่งบอกถึงสภาพเดิมได้ในส่วนของโบราณสถานที่อยู่ในวัดก็ยังคงสภาพปัญหาที่น้อยกว่าทางด้านกำแพงเมือง เว้นแต่มีเสาไฟมาบังคับทัศนียภาพของวัดในบางจุด แต่การกำหนดความสูงของอาคารควบคุมสิ่งก่อสร้างและการควบคุมการใช้ที่ดิน ในกรณีชุมชนบ้านปงสนุกย่อมเป็นสิ่งจำเป็นต่อการควบคุมและส่งเสริมสภาพภูมิทัศน์ของชุมชนเอง โดยเฉพาะบริเวณคูเมืองกำแพงเมือง และบริเวณวัดปงสนุก

สภาพทางสังคม

-ประชากรในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านปงสนุก มีประชากรทั้งสิ้น 13,318 คน หรือ 4,749 ครอบครัว

-ขนาดโดยเฉลี่ยของครอบครัวในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านปงสนุก 3-5 คน/ครอบครัว

-ลักษณะโครงสร้างประชากร มีประชากรในช่วงอายุ 40 -60 ปี ถึงร้อยละ 75 มีประชากรที่อยู่ในวัยทำงานมากกว่าประชากรในวัยเรียน

-การเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากร ไม่พบว่ามีอัตราการย้ายเข้าและย้ายออก และมีอัตราการตายมากกว่าการเกิด

-ในการพิจารณาความหนาแน่นของประชากร แสดงถึงความเป็นชุมชนใหญ่ที่สำคัญของชุมชนบ้านปงสนุกที่มีจำนวนประชากรส่วนใหญ่อยู่ในวัยทำงานอยู่กับบ้านไม่มีการย้ายออกไปอยู่ที่อื่น ๆ มากและมีอัตราการตายมากกว่าการเกิด

-มาตรฐานความเป็นอยู่ของชุมชน

การศึกษาระดับมาตรฐานความเป็นอยู่ของชุมชนเป็นการพิจารณาถึงคุณภาพของระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของมาตรฐานความเป็นอยู่ การศึกษามาตรฐานความเป็นอยู่จะพิจารณารายละเอียดของแต่ละระบบ ได้แก่

ระบบสาธารณูปโภค

การไฟฟ้า ชุมชนบ้านปงสนุกอยู่ในเขตเทศบาลเมืองลำปางและพื้นที่ส่วนใหญ่มีไฟฟ้าใช้อย่างเพียงพอ และทั่วถึง ไม่พบว่าบ้านใดที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้

การประปา ในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านปงสนุกมีบริการการใช้น้ำประปาอยู่ทั่วไปแต่ยังมีบางบ้านที่ใช้การสูบน้ำจากบ่อน้ำที่มีอยู่ในบ้านเพราะส่วนใหญ่แล้วแต่ละบ้านจะมีบ่อน้ำไว้ใช้ส่วนตัว ในชุมชนไม่พบว่ามีการจัดสร้างบ่อน้ำสาธารณะและไม่ได้ใช้น้ำจากลำคลองโบราณแต่อย่างไร

ระบบสาธารณูปการ

การคมนาคมขนส่งทางบก ปัจจุบันมีถนนสายสำคัญที่ผ่านชุมชนบ้านปงสนุก คือ

1. ทางหลวงจังหวัดสายลำปาง - ห้างฉัตร (ถนนจามเทวี)
2. ถนนปงสนุก
3. ถนนรัชฎา
4. ถนนเจริญประเทศ
5. ถนนสุราษฎร์
6. ถนนปงลำราญ

ภายในชุมชนยังมีตรอกและซอยที่ใช้ในการสัญจรภายในชุมชน คือ

1. ตรอกนาสร้อย
2. ตรอกปลาขนา
3. ตรอกประสานวิถี
4. จามเทวีซอย 1-2
5. ปงสนุกซอย 1

ภายในชุมชนส่วนใหญ่จะใช้รถจักรยานยนต์เป็นพาหนะมากกว่ารถจักรยานและจะมีรถยนต์บ้างไม่มาก ถนนส่วนใหญ่เป็นถนนลาดยางแอสฟัลท์ ในซอยจะมีการวางท่อระบายน้ำและถนนคอนกรีต ในชุมชนบางส่วนลาดยางแอสฟัลท์ติดต่อกันเป็นช่วง ๆ จนถึงถนนสายหลักของชุมชน

มีสะพานที่ใช้ข้ามลำน้ำวัง ในพื้นที่ชุมชนบ้านปงสนุก มี 3 แห่งคือ

1. สะพาน ค.ส.ล. ขนาดกว้าง 6 เมตร อยู่บนถนนรัชฎา คือสะพานรัชฎาทิศเหนือของฝั่งเมือง

2. สะพาน ค.ส.ล. ขนาดกว้าง 2 เมตรสำหรับคนเดิน รถจักรยานและรถจักรยานยนต์ อยู่บนถนนปงสนุก คือ สะพานรัตนโกสินทร์ เชื่อมต่อระหว่างสองฝั่งแม่น้ำวังทิศเหนือของฝั่งเมือง

3. สะพาน ค.ส.ล.ขนาดกว้าง 8 เมตร อยู่บนถนนศรีบุญโยง คือสะพานพัฒนาภาคเหนือ เชื่อมต่อระหว่างสองฝั่งแม่น้ำวังทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของฝั่งเมือง

การสื่อสารโทรคมนาคม ชุมชนบ้านปงสนุกอยู่ในเขตอำเภอเมือง เกือบทุกครัวเรือนมีโทรศัพท์ส่วนตัวใช้ และครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีจะมีถึงอำนวยความสะดวก เช่น โทรศัพท์มือถือ โทรทัศน์และวิทยุ รวมไปถึงเครื่องใช้ไฟฟ้าใช้กันอย่างแพร่หลาย ไม่มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำชุมชน มีเสียงตามสายจากเทศบาล

มีโรงเรียนอนุบาลเขลางค์และโรงเรียนบ้านปงสนุก ตั้งอยู่บนทางหลวงสายลำปาง-ห้างฉัตร อยู่ห่างเขตชุมชนบ้านปงสนุก แต่คนในชุมชนนำบุตรหลานไปเรียนที่โรงเรียนนี้เนื่องจากอยู่ใกล้บ้าน มีตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงระดับประถม ไม่มีโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในบริเวณใกล้เคียงชุมชน

ประชาชนส่วนใหญ่หรือกว่าร้อยละ 95 นับถือศาสนาพุทธ บางส่วนที่มีบ้านเรือนใกล้ที่ตั้งบริเวณโบสถ์คริสต์ที่นับถือศาสนาคริสต์ มีวัดประจำชุมชน คือวัดปงสนุก ซึ่งมีพระสงฆ์และสามเณรจำพรรษาอยู่ ใช้เป็นสถานที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และงานประจำปี

ด้านการสาธารณสุข การให้บริการทางด้านสาธารณสุขแก่ประชาชน ชุมชนนี้มีสถานอนามัยตั้งอยู่ในบริเวณ โรงเรียนบ้านปงสนุกแต่ประชาชนในชุมชนส่วนใหญ่จะไปใช้บริการของโรงพยาบาลเมืองเนื่องจากมีเครื่องมือที่ทันสมัยและอยู่ในตัวเมืองการคมนาคมสะดวก

ชุมชนมี อ.ส.ม. ให้บริการแก่คนในชุมชนในเรื่องผู้สูงอายุ ให้การปรึกษาแก่ทารกแรกเกิด รับแจ้งเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลต่าง ๆ

สภาพสุขอนามัยของประชาชนในชุมชนบ้านปงสนุก มีสภาพค่อนข้างดี โดยพิจารณาจากจำนวนครัวเรือนที่มีส้วมใช้ถึง 99.9% ถึง 100%

ด้านความปลอดภัย จากสภาพภาวะเศรษฐกิจในปัจจุบันทำให้มีการลักขโมยและผู้ทีติดยาเสพติดมากขึ้น ช่วงระยะ 1-2 ปีที่ผ่านมา ในชุมชนมีการลักขโมยมากเกิด มีสายตรวจตำรวจเข้ามาดูแลเป็นประจำ เป็นระยะ ๆ และสามารถติดต่อกำลังตำรวจจาก สถานีตำรวจอำเภอเมือง ได้ภายในเวลา 20 นาที หรือเมื่อมีอุบัติเหตุสามารถเรียกหน่วยกู้ภัยที่อยู่ใกล้บริเวณชุมชนได้ทันที

การป้องกันอัคคีภัย มีสถานีดับเพลิง 1 แห่งในเขตโรงเรียนบ้านปงสนุก บนถนนสาย ลำปาง-ห้างฉัตร ซึ่งอยู่ห่างจากบริเวณชุมชน 500 ม.

การบริหารการปกครอง เทศบาลเมืองลำปาง ได้จัดตั้งชุมชนย่อยขึ้นในเขตเทศบาล ตามนโยบายของกระทรวงมหาดไทย เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการปกครอง ป้องกันแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชนของตนเอง เทศบาลจึงให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชน ขึ้น เมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2541 โดยมีแผนการปฏิบัติของคณะกรรมการรับผิดชอบหน้าที่ ซึ่งประกอบด้วย

1. ประธาน	จำนวน 1 ท่าน
2. รองประธาน	จำนวน 5 ท่าน
3. เลขานุการ	จำนวน 1 ท่าน
4. ประชาสัมพันธ์	จำนวน 1 ท่าน
5. กรรมการฝ่ายการคลัง	จำนวน 1 ท่าน
6. กรรมการฝ่ายสาธารณสุข	จำนวน 1 ท่าน
7. กรรมการฝ่ายการปกครอง	จำนวน 1 ท่าน
8. กรรมการฝ่ายการศึกษา	จำนวน 1 ท่าน
9. กรรมการฝ่ายสวัสดิการและสังคม	จำนวน 1 ท่าน
10. กรรมการฝ่ายป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อย	

ใช้วัดปงสนุกด้านเหนือเป็นศูนย์กลาง เป็นสถานที่จัดกิจกรรมให้ชุมชนมีส่วนร่วม ทั้งกลุ่มแม่บ้าน กลุ่ม อ.ส.ม. โดยจัดสถานที่ศาลาทางด้านทิศใต้ของวิหารวัดปงสนุกด้านเหนือ

มีการรวมกลุ่มฌาปนกิจ 1 กลุ่ม ภายในชุมชน เพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในการจัดงานศพ โดยเก็บครอบครัวละ 30 บาทต่อศพ โดยเรียกว่า “สมาชิกกลุ่มฌาปนกิจ บ้านปงสนุก” จัดตั้งมาเป็นเวลาหลาย 10 ปี จนถึงปัจจุบันได้เงินกลุ่มอยู่ประมาณ 10,000 กว่าบาท นับว่าเป็นการจัดกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือกันในชุมชน

- สภาพทางเศรษฐกิจ

การประกอบอาชีพ ในอดีตประชาชนในชุมชนบ้านปงสนุกเป็นชุมชนที่ทำไร่และทำสวนและค้าขาย ในปัจจุบันการประกอบอาชีพของคนในชุมชนได้ทำสวนอย่างแต่ก่อนแล้ว เพราะขายที่ดินเพื่อทำบ้านจัดสรรค์ไปหมด ยังคงเหลือที่มีให้เห็นคือ อาชีพค้าขาย ราชการ และรัฐวิสาหกิจ แต่ส่วนมากจะทำการค้าทั้งค้าขายของที่บ้านของตนเองและมีแหล่งค้าขายที่ตลาด สินค้าส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าอุปโภค และบริโภค ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต หรือเปิดร้านขายของชำ

อาชีพการค้าบริการจะมีอยู่หนาแน่นตามบริเวณทางแยกตัดกันของถนน จะมีตลาดที่อยู่ใกล้กับชุมชนจะเป็นแหล่งจับจ่ายซื้อของแลกเปลี่ยนของคนในชุมชนมาตั้งแต่โบราณ คือ ตลาดสะพาน รัชฎา หรือ (ตลาดหัวขัว)

การถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดิน ขนาดการถือครองที่ดินเฉลี่ยของประชาชนบ้านปงสนุก มีขนาด 1 – 2 ไร่ ขนาดการถือครองที่ดินในส่วนที่อยู่ตามแนวกำแพงเมือง ซึ่งเป็นที่เช่าของราชพัสดุ ยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ครอบครองหรือซื้อขาย มีประมาณ 80 ครัวเรือน

ปัจจุบัน ไม่มีแปลงพื้นที่เกษตรหรือสวน ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่พักอาศัยที่เรียงตามถนนสายหลัก คือ ถนนปงสนุก ถนนปงตำราญ ถนนสุรารัฐ ถนนเจริญประเทศ ถนนจามเทวี ตลอดแนว

2. สภาพและสาเหตุที่โบราณสถานและสภาพแวดล้อมถูกทำลาย

สาเหตุที่โบราณสถานและสภาพแวดล้อมถูกทำลายในช่วงระยะเวลา 10 ปี, 20 ปี และ 30 ปี ที่ผ่านมา ส่วนใหญ่เกิดจากสาเหตุดังต่อไปนี้

สาเหตุภายใน ซึ่งหมายถึง กระบวนการเสื่อมสภาพของโบราณสถาน ที่เกิดจากการใช้ชนิดและคุณสมบัติของวัสดุก่อสร้างไม่ดี ชนิดของดินและวัสดุที่เป็นฐานรากของโบราณสถาน ลักษณะทางโครงสร้างของคูเมืองและกำแพงเมือง คุณภาพของวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถานที่ตั้งของกำแพงเมืองและคูเมืองไม่เหมาะสม ลักษณะโครงสร้างและน้ำหนักของโบราณสถาน การคำนวณและการออกแบบโครงสร้างไม่เหมาะสมไม่ถูกต้อง เกิดความผิดพลาดทางด้านเทคนิคการก่อสร้าง

คุณสมบัติของวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างมีส่วนสำคัญ และเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการเสื่อมสภาพของโบราณสถาน เช่น การใช้ไม้เป็นวัสดุประกอบ เมื่อใช้เป็นเวลานานอาจเกิดการสีกร่อน ผุพังได้ ส่วนปูนและอิฐ ก็มีโอกาสทำปฏิกิริยากับสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่วนใหญ่วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างนี้จะมีการเสื่อมสภาพเมื่อมีการแตกร้าวและทรุดตัวของโบราณสถานเอง น้ำหนักของการที่เพิ่มขึ้นจากการใช้วัสดุที่ดูดซึมน้ำไว้ อาจทำให้เกิดการแตกร้าว ไค้งงอได้ มักจะพบเสมอว่าโบราณสถานที่ก่อด้วยอิฐจะมีอิฐบางส่วนที่ผุกร่อน และเสื่อมสภาพ ทำให้โบราณสถานนั้นทรุดโทรมและเสื่อมสภาพไปในที่สุด

ส่วนสาเหตุที่เกิดจากภายนอก ซึ่งหมายถึง กระบวนการเสื่อมสภาพของโบราณสถานที่เกิดจากการกระทำของสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงอาจเกิดจากการทำลายของมนุษย์ที่เข้าไปบุกรุกทำลายพื้นที่โบราณสถานเพื่อนำพื้นที่มาเป็นที่อยู่อาศัย หรือประกอบอาชีพอุตสาหกรรม

การเข้าไปบูรณะซ่อมแซมต่อเติมโบราณสถานจนผิดไปจากของเดิม การสร้างสิ่งปลูกสร้างใหม่ และทำให้ไปบดบังโบราณสถานจนทำให้เกิดทัศนียภาพที่ไม่น่าดู เช่น การอาคารสูง ๆ ติดกำแพง วัด หรือสร้างหอพักใกล้โบราณสถานที่สำคัญ เป็นต้น

ส่วนสาเหตุภายนอกที่เกิดจากธรรมชาติ ได้แก่ ภัยพิบัติทางธรรมชาติที่อาจเกิดขึ้น เป็นครั้งคราว เช่น พายุหมุน พายุลูกเห็บ อุทกภัย อัคคีภัย แผ่นดินไหว และเกิดจากสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น การเปลี่ยนแปลงของลักษณะภูมิอากาศ อุณหภูมิ ความชื้น แสงแดด ลม ดิน น้ำในดิน ก๊าซ น้ำฝนที่ชะล้าง และสารเคมีที่ปนอยู่ในอากาศ ฝุ่นละออง หมอกควัน ไข้ฉี่ดำ กรวด ทราย เกลือ กรวด ค้าง แม้แต่พืช สัตว์ รวมทั้งจุลินทรีย์ ก็เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของโบราณสถานได้

3. การจัดการดูแลรักษาโบราณสถานและผลการดำเนินงาน

การจัดการดูแลรักษาจากภาครัฐ ได้มีการดำเนินการจัดการ โบราณสถานและสิ่งแวดลอมในช่วงระยะ 30 ปีที่ผ่านมา

จากการศึกษาและสัมภาษณ์ พบว่า ภายในชุมชนบ้านปงสนุกยังไม่ปรากฏว่าได้มีการบริหารจัดการและการบูรณะซ่อมแซม โบราณสถานจากหน่วยงานใด ไม่ว่าจะป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่โดยตรง เช่น กรมศิลปากร กรมการศาสนา ซึ่งภายในชุมชนมีวัดเป็นศูนย์กลางและตัววัด ได้ถูกจัดขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแล้วก็ตาม ไม่ได้มีหน่วยงานใดเข้าไปรับผิดชอบดูแลบูรณะซ่อมแซม หรือดูแลจัดการแต่อย่างใด คงปล่อยให้มีการก่อสร้างอาคารใหม่ที่สูงและบดบังทัศนียภาพของวัดจนทำให้สภาพของวัดหมดความสวยงามและเสื่อมโทรมไป ซึ่งต่อไปคงเหลือเพียงกฎที่ตราไว้เป็นพระบัญญัติเท่านั้น เพราะแม้แต่พระสงฆ์สามเณร ในวัดเองก็ไม่ได้มองเห็นความสำคัญนี้ คงรับเอาแต่ความสะดวกสบาย กรมธนารักษ์เอง ซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ คือเป็นผู้ถือครองที่ดินหรือที่เรียกว่า ที่ราชพัสดุ อยู่ในเขตกำแพงเมืองและคูเมือง โดยชุมชนปงสนุกเป็นเขตที่อยู่ในความคุ้มครองของกรมธนารักษ์ ซึ่งกรมธนารักษ์ก็เพียงแต่เข้ามาทำรายงานบันทึกและทำแผนที่เท่านั้น มิได้มีการจัดการแต่อย่างใดคงปล่อยให้ประชาชนในชุมชนบุกรุกพื้นที่เข้าไปอยู่อาศัยและทำมาหากินในเขตพื้นที่

สำนักงานผังเมืองจังหวัด สังกัดกระทรวงมหาดไทย มีบทบาทหน้าที่ มีสิทธิจะทำให้เกิดโครงการอนุรักษ์หรือไม่เกิดการอนุรักษ์ได้ โดยสามารถประกาศเป็นเขตอนุรักษ์ ซึ่งในชุมชนถูกกำหนดเขตการอนุรักษ์ กำแพงเก่าไว้เช่นกัน แต่เป็นเพียงการกำหนดเท่านั้น จากการสัมภาษณ์ประชาชนในชุมชน ไม่มีใครทราบถึงการกำหนดเขตอนุรักษ์จากสำนักงานผังเมืองจังหวัดแต่อย่างใด อีกทั้งสำนักงานผังเมืองเองก็ขึ้นอยู่กับกรมศิลปากร หากมีการจัดการขึ้นต้องขออนุญาตต่อกรมศิลปากรก่อน จึงทำให้เกิดความยุ่งยาก ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์

สำนักงานสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ สังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม มีหน้าที่ดูแลเรื่องมลพิษ รวมถึงสิ่งแวดล้อมด้านศิลปกรรม ที่ปรากฏข้อบังคับหรือแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมไว้ โดยมีหน่วยงานเทศบาลเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ มีการจัดอบรมให้กับชุมชน แต่ส่วนใหญ่เป็นเรื่องในด้านการสาธารณสุข สุขภาพอนามัย แต่ไม่ปรากฏว่าได้จัดอบรมในเรื่องของสิ่งแวดล้อมด้านศิลปกรรม ด้านการจัดการจากสถาบันการศึกษาภายในจังหวัดมิได้ให้ความสนใจและเห็นความสำคัญต่อโบราณสถานกำแพงและคูเมืองเท่ากับการจัดการ โบราณสถานวัด เพราะส่วนใหญ่จะเป็นการให้ความรู้ในเรื่องประวัติศาสตร์ที่เป็นภาพรวมของจังหวัด แต่ไม่ได้ให้รายละเอียดในความเป็นมาของเมืองโบราณ

การจัดการด้านเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่ค้นพบในหอจดหมายเหตุก็ไม่ปรากฏว่ามีการบันทึกรายละเอียดที่ชัดเจนของชุมชนบ้านปงสนุก เป็นเพียงการบันทึกถึงการสร้างเมือง เป็นภาพรวมของเมืองเช่นเดียวกับหอสมุดแห่งชาติเป็นเพียงเอกสารภาพถ่ายทางอากาศเท่านั้น

การจัดการของชุมชน มีการดูแลรักษาความสะอาดจากชุมชน โดยขอความร่วมมือจากภาครัฐ คือ หน่วยงานกรมราชทัณฑ์ โดยส่งนักโทษจากเรือนจำกลางจังหวัดมาทำการขุดลอกคูเมือง ปีละ 2 ครั้ง ไม่เพียงพอต่อความสกปรกที่เกิดกับคูเมืองที่ทวีความสกปรกมากขึ้น นอกจากกรมราชทัณฑ์แล้วในส่วนของชุมชนเองก็มีการพัฒนาเช่นกัน แต่เนื่องจากกำลังคนในชุมชนที่ช่วยกันมีจำนวนน้อยจึงไม่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง จากสภาพปัจจุบันการป้องกันและการปกป้องไม่ทำลายเพิ่มของโบราณกำแพงเมืองและคูเมืองนั้น ไม่มีการคุ้มครองเนื่องจากการขยายพื้นที่ในการทำที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้น ทำให้เกิดการทำลายมีเพิ่มมากขึ้น และชุมชนมีนโยบายในการพัฒนาด้านอื่น ๆ จึงทำให้ลดบทบาทความสำคัญเรื่องการจัดการอนุรักษ์กำแพงเมืองและคูเมือง โดยได้มีนโยบายถมคูเมืองเพื่อวางท่อ ทำถนนแทน ในการพัฒนาของชุมชนแต่ครั้งไม่ปรากฏมีการจัดการสภาพโบราณสถานกำแพงเมืองและคูเมืองแต่อย่างใด รวมทั้งไม่มีการประชาสัมพันธ์ ไม่มีป้ายบอกถึงประตูสำคัญหรือทางออกโบราณสถานที่มีอยู่เดิม จะมีเพียงการบอกกล่าวถึงความสำคัญหากมีการมาเก็บข้อมูลและการสอบถามจากเจ้าหน้าที่เท่านั้น กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมด้านศาสนาและการพัฒนาชุมชนในเรื่องการสาธารณูปโภคมากกว่า

การจัดการภาครัฐและเอกชน ได้เข้ามามีบทบาทโดยเข้ามาศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับชุมชน แต่เนื่องจากเป็นข้อมูลที่จัดทำโดยรัฐร่วมกับภาคเอกชน เป็นเอกสารที่สร้างขึ้นเพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาซึ่งเป็นเพียงเอกสารสำคัญเท่านั้น ประชาชนภายในชุมชนไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัย รับรู้แนวทางการแก้ไข โครงการแต่ละโครงการในการพัฒนาต้องมีค่าใช้จ่ายในงบประมาณสูงและต้องการอัตรากำลังของบุคคลากรมาก ซึ่งเป็นข้อจำกัด

ของการพัฒนาในเรื่องโบราณสถาน จึงทำให้เกิดการจัดการลดบทบาทความสำคัญของการอนุรักษ์และดูแลโบราณสถานลง

จากผลของการดำเนินการภาครัฐและเอกชน ส่งผลดีในเรื่องการบันทึกเอกสารเป็นลายลักษณ์อักษร มีภาพถ่ายสภาพของโบราณสถาน มีการกำหนดเขตที่ชัดเจน มีการกล่าวถึงความสำคัญในหน่วยงานราชการมากขึ้น การพัฒนา ศึกษาหาแนวทางปรับปรุงโบราณสถานมีปัญหาและอุปสรรคอยู่ในด้านงบประมาณและอัตราค่าจ้างของบุคลากรในการพัฒนา ความจำเป็นในการจัดการทางด้านโบราณสถานจึงจำกัดเป็นเพียงแผนงานพัฒนาหรือแผนแม่บทเท่านั้น และไม่ปรากฏว่าจะมีการปฏิบัติจริงที่เป็นรูปธรรม จึงเกิดความล้มเหลวในการพัฒนา ซึ่งก็จะเป็นเพียงแนวทางรักษาถูกข้อบังคับให้ได้ศึกษาในอนาคตเท่านั้น และในการจัดการดังกล่าวยังขาดการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชนเอง จึงทำให้เป็นอุปสรรคของการจัดการโบราณสถาน